

BOŽIDAR FINKA

O NOVIM TENDENCIJAMA I POJAVAMA U ČAKAVSKOM NARJEČJU

U uvjetima sve razvijenije komunikacije istodijalekatskih i raznodijalekatskih govornika i vrlo prestižne komunikacije na književnom jeziku, danas je na čakavskom području očitija nego ikada prije tendencija prihvaćanja genetski nečakavskih osobina, osobito osobina hrvatskoga književnog jezika i osobina drugih hrvatskih narječja, na svim izraznim razinama: leksičkoj, glasovnoj i akcenatskoj, obličkoj i tvorbenoj, sintaktičkoj i stilističkoj. No bez obzira na to što u čakavski postupno ulaze i neke nečakavske osobine, načelno se još uvijek može reći da je čakavsko narječje više podložno postupnom mijenjanju nego što je podložno smjenjivanju, uzmicanju.

1. Iako čakavsko narječje ima izuzetno značenje ne samo za serbo-kroatistiku nego i za opću slavistiku,¹ mora se uočiti činjenica da se i to narječje postupno mijenja. Stoga je sve aktualniji problem koje su i kakve su novije tendencije i pojave u čakavštini.

Govoreći sociolingvistički, može se reći da je u naše vrijeme čakavština narječje manjega društvenoga prestiža nego ostala hrvatska narječja, štokavsko, pa i kajkavsko.² U uvjetima sve razvijenije komunikacije istodijalekatskih i raznodijalekatskih govornika i vrlo prestižne komunikacije na književnom jeziku, danas je na čakavskom području očitija nego ikada prije tendencija prihvaćanja genetski nečakavskih osobina, osobito osobina hrvatskoga književnog jezika i osobina drugih hrvatskih narječja, na svim izraznim razinama: leksičkoj, glasovnoj i akcenatskoj, obličkoj i tvorbenoj, sintaktičkoj i stilističkoj.

¹ B. Finka, *O čakavskom identitetu*, *Suvremena lingvistika*, 7—8, Zagreb 1973, str. 11.

² B. Finka, *Čakavsko narječje — Der čakavische Dialekt der serbokroatischen Sprache*, *Veröffentlichungen des Seminars für Slavistik der Ruhr-Universität Bochum*, 2, Bochum 1968, str. 4. Isto: *Čakavska rič*, 1, Split 1971, str. 15.

2. Zapaža se i znatna tendencija općečakavske tipološke nivelacije i, posebno, težnja za regionalnim čakavskim dijalekatskim nivelacijama, kojima su glavna žarišta i uporišta Split (jugoistok) i Rijeka (sjeverozapad). Čakavski govori dalje od navedenih središta, osobito oni u unutrašnjosti, primaju osobine općečakavske nivelacije i nivelacijâ na razini navedenih glavnih čakavskih regionalnih središta, ali se ~~tu~~ zapažaju i tendencije subregionalnih dijalekatskih nivelacija, npr. istarska, kvarnerska, pokupska, lička, zadarska i dr. S obzirom na njihovu pretežno izvanjezičnu uvjetovanost, one ne moraju uvijek pokrivati isto područje koje u tipološkom smislu pokriva određena grupa govora ili poseban dijalekat unutar čakavskog narječja.³ Uza sve to, izgloše su dijalekatskih nivelacija uvijek govorna realnost, jer se uvijek ostvaruju u konkretnom govoru, bez obzira na to kojemu i kakvomu sustavu višega reda (dijalektu ili narječju) taj govor pripada.

3. Procesi o kojima je ovdje riječ obično nisu skokoviti niti su strogo omeđeni; najčešće neko vrijeme supostoje osobine koje se smjenjuju i one koje ih smjenjuju. Može se međutim zapaziti da u procesu dijalekatskih nivelacija autohtone i primljene osobine do neke mjere podliježu različitim distribucijskim pravilima. Autohtone su osobine pretežno obilježje uže, poglavito familijarne komunikacije, primljene se osobine više vežu za onu dijalekatsku komunikaciju koja označava prostorne i društvene mostove prema svijetu izvan familijarnoga ili zatvorenoga mjesnoga kruga; ujedno je drugi način izražavanja na višem stupnju apstrakcije od prvoga. Posrijedi je dakle tendencija da se ostvari, nerijetko se i ostvaruje, stanovita govorna dvojakost pripadnika istoga konkretnoga govora, doduše manje obilježena brojem različitih inovacija, a više pojačanom frekvencijom onih koje se pojavljuju. Ta govorna dvojakost nije ni u jednom ni u drugom svojem vidu statična. Dijalekatska je evolucija stalan proces; govorna dvojakost istodijalekatskih govornika nipošto ga ne negira, naprotiv ga i ona i dokazuje i potvrđuje.

4. Na svoj način, nivelacija se dijalekatskih osobina na čakavskom osobito manifestira kad se ta komunikacija ostvaruje pisanom riječi. Suvremena se bogata pjesnička produkcija na čakavskom doduše opire prihvaćanju i općečakavske i regionalnih čakavskih dijalekatskih nivelacija, pa i prihvaćanju osobina iz književnoga jezika, s težnjom da odražava konkretni govorni sustav, tipološki jedinstven, ali uza sve to nikada do kraja ne omogućava identifikaciju svih onih, osobito fonetskih i akcenatsko-kvantitativnih osobina karakterističnih za izvorni govorni sustav pa se, suprotno autorovu htijenju, ipak ostvaruju rezultati dijalekatskih nivelacija, sve do glasovnih i akcenatskih identifikacija sa stanjem u

³ Terminologija prema prijedlogu D. Brozovića u članku: O aktualnim znanstvenim i nastavnim problemima hrvatskosrpske dijalektologije, osobito u klasifikaciji dijalekata, *Jezik*, 2, Zagreb 1963/64, str. 53—60. Ta je terminologija primijenjena i u knjizi: M. Moguš, *Čakavsko narječje — Fonologija*, Zagreb 1977, str. 2. i dr.

književnom jeziku.⁴ Drukčija je situacija u austrijskom Gradišću (koje se govorno proteže i na Mađarsku i Čehoslovačku) gdje žive Hrvati. U Gradišću je općekomunikacijski jezik, pa i jezik pisane riječi, niveliran uglavnom na gradišćansko-hrvatskoj čakavštini i funkcionira kao gradišćansko-hrvatski književni jezik, već u znatnoj mjeri autonoman u odnosu na svoju dijalekatsku čakavsku osnovicu.

5. Novije tendencije i pojave u čakavskom narječju zadiru, kao što je istaknuto, u sve izrazne razine, iako ne u svima istom učinkovitošću.

Leksičke se inovacije primaju najlakše, prilagođujući se glasovno i akcenatski konkretnom govornom sustavu primaocu, ali i djelujući na taj sustav u smislu glasovnih i akcenatskih prilagodbi sa stanjem tih osobina u dijalektu ili jeziku davaocu, pa tako neorganski poticaj može izazvati i neorganski razvoj.

6. U glasovnom je čakavskom inventaru sve nazočnija pojava fonetsko-ga pojednostavljivanja vokalizma. To se osobito ogleda u sve učestalijem monoftongiziranju diftongâ, odnosno u tendenciji nerazlikovanja reda vokala stražnje (zatvorene) od reda vokala prednje (otvorene) artikulacije, dakako u onim govorima gdje ta razlika postoji.

U konsonantizmu se javlja suprotna tendencija: popunjavanje konsonantskoga inventara fonema. Danas gotovo nema čakavskoga govora u kojem se ne bi pojavio fonem /h/, iako je sustavno u mnogim konkretnim čakavskim govorima bio zamijenjen ili nestao bez vidljive zamjene. Sve je frekventnije i prihvaćanje fonema /đ/, i to ne samo u posuđenica nego i mjesto izvornoga čakavskoga /j/ < d', odnosno mjesto izvorne konsonantske grupe /dj/, jednako i grupe /jd/, pa se, na primjer, likovi kao *pređa*, *sude* i *dođe* sve više nameću likovima kao *preja*, *sudje* i *dojde*. Te tendencije i pojave prodiru neovisno od toga kojoj govornoj grupi ili kojemu dijalekatskom čakavskom tipu pripada konkretan govorni sustav.

7. Smjerovi evolucije i nivelacijâ u akcenatskom inventaru i njegovoj distribuciji prvenstveno teže neutraliziranju intonacijskih opozicija čakavskog akuta /~/ i cirkumfleksa /^/, redukciji zanaglasne duge kvantitete vokala i dezoksitonezi, a kao rezultat dezoksitoneze javlja se i tendencija pojave novih akcenatskih kvaliteta, akcenta tipa štokavoidnog akuta /'/, nerijetko pojava kratkog akuta /' /, odnosno kratkouzlaznog akcenta štokavoidnoga tipa /'/. Kako se međutim čakavski govori snažno opiru ne samo izmjeni svojeg akcenatskog inventara nego i promjeni distribucije toga inventara, kad do akcenatskoga pomaka ipak dođe, akcenti se pomaknuti naprijed najčešće ostvaruju na isti način kao i nepomaknuti, tj. akcenatski se inventar najčešće ne mijenja.

⁴ Zbog pisanog medija s neadekvatnim grafičkim mogućnostima nerijetko u pjesničkoj produkciji na čakavskom nije adekvatno prezentiran čak ni fonološki inventar. Stoga bi i dijalektolozi morali s dosta rezervi zaključivati o konkretnom govornom sustavu samo na osnovi pisane čakavske pjesničke produkcije.

8. Obličke inovacije u čakavskoj komunikaciji prvenstveno se ogledaju u dosta zastupljenom sinkretizmu. Padežni je sinkretizam najuočljiviji u DLI množine, a kod glagola se osobito zapaža tendencija ukidanja različitih ličnih završetnih morfema u kondicionalu, svođenjem svih lica na jedan jedini oblik *bi* (*ja, ti, on, mi, vi, oni + bi*).

9. Za čakavsko je narječje kao cjelinu, a posebno za govore i dijalekte u primorskom pojasu, karakteristično da je bitno smanjen romanski jezični utjecaj, a sve je jači utjecaj štokavskoga narječja, osobito preko književnoga jezika. Između ostaloga, sve više nestaje *č a k a v i z a m*, nestaju mnogi leksički relikti romanske (pretežno mletačke) provenijencije i u govornoj se komunikaciji na čakavskom upitno-odnosna zamjenica *ča* nerijetko zamjenjuje štokavskom odgovarajućom zamjenicom *što*, u dodiru s govorima prestižnijega kajkavskoga narječja zamjenjuje se i zamjenicom *kaj*.

10. Na područjima čakavsko-inojezičnih dodira čakavsko je narječje također podložno prihvaćanju inojezičnih osobina. Tako je, na primjer, u Gradišću u Austriji vidan utjecaj osobina njemačkog jezika na tamošnji čakavski. Taj se utjecaj osobito ogleda u narušavanju slavenskih vidskih glagolskih odnosa.

11. Cilj je ovoga pristupnoga i načelnoga razmatranja o novim tendencijama i pojavama u čakavskom narječju postignut ako posluži kao poticaj istraživačima čakavskoga narječja za dublja i svestranija istraživanja navedenih i sličnih pojava. Čakavska se dijalektologija mora svakako sve više usmjeravati na takva istraživanja. No bez obzira na nove podatke i eventualna nova otkrića, načelno se još uvijek može reći da je čakavsko narječje više podložno postupnom mijenjaju nego što je podložno smjenjivanju, odnosno uzmicanju.

S u m m a r y

ON NEW TENDENCIES AND PHENOMENA IN THE ČAKAVIAN DIALECT

With today's more active communication among speakers of the same dialect and of different dialects, and with the great prestige of communication in the literary language, the Čakavian area shows more of a tendency than ever before to accept genetically non-Čakavian elements. These originate from the Croatian literary language in particular and from other Croatian dialects, on all levels, i. e. lexical, phonetic and accentual, morphological and word-formational, syntactic and stylistic. But even though some non-Čakavian elements are gradually coming into the language, in principle we can still say that the Čakavian dialect is more subject to gradual change than to loss and replacement.